

*Юрій Данилюк
(Київ)*

СЛИДИ «ЗЛОЧИНУ» ВЕЛИ У ВАТИКАН...

Квітень 1945 р. Одеса. Звістка про арешт **Жана Ніколи та П'єра Леоні*** — двох католицьких священників костьолу св. Петра блискавично облетіла місто і схвилювала віруючих. Найбільш обізнані, ховаючись від сторонніх очей, пошепки розповідали, що вони і зовсім не священники, а іноземні шпигуни, заслані на південь України для протидії радянській владі. Подібна точка зору, незважаючи на свою абсурдність, знаходила дедалі більше своїх прихильників. Ще б пак, у країні, десятиріччями вихованій на принципах більшовицької пильності, кожний іноземець розглядався як потенційний шпигун.

А в цей час у сірому похмурому будинку Одеського обласного управління НКГБ, що розташовувався в самому центрі міста, прискіпливо вивчали біографії заарештованих, скрупульозно відшукували можливі і неможливі зв'язки з закордонними антирадянськими центрами, раділи кожній деталі, яка могла б піти на користь слідству. Власне в'язні і самі нічого не приховували, вважаючи свій арешт якоюсь фатальною помилкою.

Жан Нікола, священник, французький підданий. Народився в 1901 р. в невеличкому місті Морле в родині художника-декоратора. До 1919 р. проживав разом з батьками, навчався в середній школі, гімназії. У дев'ятнадцятирічному віці Жан Нікола зробив свій остаточний життєвий вибір, подавшись до бельгійського міста Сент-Жирар, де містився відомий своїми традиціями католицький монастир. Тоді ж увійшов він до духовної общини «Асумціоніст», яка ставила за мету через посередництво місіонерів сприяти розповсюдженню католицької віри в світі. Остання мала в своєму розпорядженні широку мережу філіалів у зарубіжних країнах, тримала під своєю опікою ряд богословсько-педагогічних навчальних закладів, богословських організацій.

* Див.: Державний архів Служби безпеки України, Одеса. — Спр. 22851–П.

З благословіння духовної общини в 1921 р. Ж.Нікола пішов на службу до армії, разом з французьким експедиційним корпусом побував у Туреччині. Згодом повернувся знову до монастиря, де займався поглибленим вивченням історії, філософії, богословських наук.

У 1926 р. Жан вступає до Лувенського богословського університету, в якому одночасно навчається на богословському і педагогічному факультетах. Через чотири роки висвячений на священника **єпископом Лядеусом**, Ж.Нікола отримав своє перше призначення викладачем французької мови в лицей та інтернаті у румунському місті Беленієш. Там же він очолив нечисленну католицьку парафію, до якої входили переважно учні та викладачі місцевих навчальних закладів.

Період своєї роботи в Беленієші Ж.Нікола згадував завжди з виключною приємністю. Педагогічна праця, спілкування з молоддю не лише приносили справжню насолоду, а й служили своєрідною підтримкою далеко від рідної домівки.

Виважений і спокійний ритм життя священника повністю змінила його зустріч у Бухаресті з добрим приятелем, директором Французько-візантійського інституту, членом духовної общини «Асумціоніст» **Вігалієном Лоронном**. Найбільше запам'яталися його слова: *«Ми як французи зобов'язані, проживаючи в Румунії, допомагати союзникам у боротьбі з фашизмом»*. Довго вагався, чи сумісне це з місіонерською діяльністю. Врешті-решт дав згоду. Тоді ж і отримав він від Лорона завдання збирати відомості про діючі військово-промислові підприємства, що були в місцях розташування німецьких та румунських частин, їх призначення, з'ясувати прізвища командного складу, маршрути просування ворожих військ тощо.

Через деякий час Ж.Нікола підготував і передав за призначенням кілька інформаційних зведень. Особливу цінність становив план розміщення в районі м. Беленієш рудників і заводів, які виробляли для німецької промисловості молібден і вісмут з докладним описом виробничих потужностей, обладнання, кадрового забезпечення.

Було б невірним вбачати в священникові професійного розвідника. Просто він, як і сотні тисяч його співвітчизників, в силу свого розуміння та можливостей боровся за наближення перемоги над найгіршим із породжень ХХ-го століття.

Дещо несподіваною для Ж.Ніколи виявилася пропозиція Ватикану відбутися в грудні 1943 р. для служіння до м. Одеси, залишившись там після відходу німецьких військ. Вона мотивувалася тим, що французи-католики за відсутності священника не мали змоги відправляти релігійні обряди.

У мальовничому приморському місті Ж.Нікола бував і раніше. У грудні 1942 року за дорученням наставника общини «Асумціоніст» він приїздив до Одеси для обстеження стану французького католицького храму, з'ясування настрою віруючих. У липні наступного року він вже займався відбудовою і ремонтом зруйнованої часом і війною споруди.

Одеса зустріла Ж.Ніколу досить приязно. Його висока ерудиція, вільне володіння кількома європейськими мовами, в т.ч. російською, доброзичливість у спілкуванні викликали повагу парафіян. Не залишилася непоміченою і благодійницька діяльність новоприбулого священика, який прагнув і словом, і ділом зарадити тим, хто потребував допомоги.

З якимось подвійним почуттям зустрів Ж.Нікола звільнення м. Одеси від окупантів. Ще свіжими в пам'яті залишалися поширені на Заході повідомлення про нищення й пограбування більшовиками монастирів і церков, масові розстріли священнослужителів і віруючих, запеклі антирелігійні кампанії. Чи думав він, що лякаюча абрєвіатура НКГБ так раптово увійде в його життя. 19 квітня 1945 р., незадовго до переможних салютів Ж.Ніколу було заарештовано.

У той же день ордер на арешт був виписаний на ім'я іншого священика — французького католицького храму, італійського підданого тридцятишестирічного **П'єра Леоні**. Син дрібного землевласника, він з дитинства відчув смак фізичної праці. Батьки вбачали в ньому опору та підтримку і прагнули за будь-яку ціну залишити біля себе в невеличкому, хоч і досить марудному, господарстві. Однак непересічні здібності юнака, його бажання вчитися переконали їх у необхідності дати синові пристойну освіту. З тринадцяти років П'єр брав приватні уроки з італійської мови і математики у настоятеля костьолу св. Єфимії м. Саморі. Згодом пройшов п'ятирічний курс навчання в семінарії м. Модільяна.

З розумінням сприйняли батьки рішення П'єра прийняти чернецтво в монастирі Галлору. Там же він закінчив середню освіту.

У 1931 р. П.Леоні виїхав до Риму, де успішно склав іспити до папського Григоріанського університету. Навчався в «Русикумі», який ставив перед собою завдання готувати священиків-місіонерів для поширення католицької віри в республіках Радянського Союзу. З цією метою слухачі «Русикуму» поглиблено вивчали філософію, історію, економіку і культуру Росії, праці апологетів комуністичної ідеології. Крім того, вони проходили підготовку здійснення богослужіння за східним обрядом.

У 1939 р. в житті П.Леоні сталася важлива подія. Напередодні закінчення навчання в Григоріанському університеті **єпископом Олександром Єврейновим** він був висвячений на священика східного обряду.

Початок другої світової війни, яка враз знецінила християнські цінності, зневажила мораль, розкидала по Європі тисячі безіменних могил, викликав у П.Леоні внутрішній протест. Шукаючи порятунку від зла, він знову подається до невеликого монастиря ордену єзуїтів у Флоренції. Однак і там його знаходить повістка до армії. Заспокоювало єдине, що його збрює, як і раніше, залишиться слово, яке стане в пригоді бійцям у найтяжчі для них хвилини.

Ставши військовим священиком, П.Леоні спочатку служив у військовому шпиталі Болоньї. Згодом з медичним персоналом поїхав до Албанії, Греції. У серпні 1941 р., отримавши призначення священиком польової лікарні дивізії

Торино, опинився в Дніпропетровську, а потім на Донбасі. З неприхованим полегшенням зустрів П.Леоні травень 1943 р., коли після трьох років поневірянь він був демобілізований з армії і отримав можливість зняти з себе лейтенантський мундир, який йому аж ніяк не пасував.

Наступне перебування в монастирі принесло П.Леоні душевний спокій, можливість позбутися неприємних вражень і спогадів. І хоча пропозиція Ватикану поїхати до Одеси не захопила його зненацька, особливого задоволення від неї він не отримав.

В Одесі Ж.Нікола і П.Леоні, ці різні за характером і темпераментом особистості, швидко знайшли спільну мову. Спокійний та врівноважений француз і дещо запальний, схильний до дискусій італієць немовби доповнювали один одного, створювали навколо себе якусь особливу атмосферу впевненості та довіри. Навіть потрапивши до радянської в'язниці, вони намагалися зберегти власне обличчя, не зрадити вироблені життям принципи.

Слідчих Одеського обласного управління НКГБ не дуже бентежило, що в переповнених в'язнями камерах опинилися іноземці. Для них у даному випадку не робилося ніяких винятків. Виснажливі нічні допити, жорсткий психологічний тиск, тенденційне трактування фактів — ось що чекало священиків на слідстві.

Перше, що силкувалися довести органи державної безпеки — це звинувачення у шпигунстві. Однак зламати волю загартованих вірою опонентів було зовсім непросто. Жан Нікола, докладно розповівши про свою допомогу у зборі інформації для союзників, навіть під тиском не хотів визнавати протиправних дій щодо радянської влади. Повністю відкидав свою причетність до шпигунства і П'єр Леоні, з якого хотіли зробити мало не професійного, підготовленого у «Русикумі» розвідника.

Звинувачення у шпигунстві на слідстві явно захиталося. Жодними речовими доказами, жодними конкретними фактами слідчі не могли підтвердити свої припущення. Навіть у їхній трактовці окремі випадкові зустрічі священиків із земляками, іноземними кореспондентами, представниками дипломатичних місій виглядали непереконливо.

Тоді в хід пішла розробка другої версії — звинувачення в антирадянській агітації та пропаганді. Для цього активно експлуатувалися показання кількох свідків, які підтверджували негативне ставлення священиків до радянської влади. Власне їх ніхто й не збирався приховувати. Щоб переконатися в цьому, достатньо звернутися до протоколу допиту П.Леоні від 19 липня 1945 р.:

«Запитання: ...Відомо, що ви за своїми політичними переконаннями були прихильником існуючого в Італії політичного устрою і політику Муссоліні вважали правильною. Крім того, ви, часто спілкуючись з членами ордену єзуїтів, розмовляли на політичні теми і висловлювалися за необхідність боротьби з марксизмом і з існуючим в СРСР устроєм. Це ви підтверджуєте?

Відповідь: Прихильником устрою, що існував при Муссоліні я ніколи не був і нікому не говорив, що я політику Муссоліні поділяю. Оскільки я є релі-

гійним католиком, то я був і залишаюся супротивником марксизму та існуючого в СРСР політичного устрою, який, на моє переконання, майже нічим не відрізняється від фашизму.

Запитання: Чому ви таким чином ставитесь до політичного устрою в СРСР?

Відповідь: Моє вороже ставлення до політичного устрою в СРСР і радянської влади ґрунтується на моїх переконаннях. Я вважаю, що в СРСР немає демократії і свободи народу. Більшовики, які перебувають при владі, перетворили російський народ у своїх рабів, використовуючи їхню працю в своїх інтересах. Радянська влада позбавила народи свободи релігії, друку і слова, а також вільного мислення і розвитку особистої ініціативи та творчості. Крім того, я вважаю, що органи радянської влади з одного боку переслідують духовенство і релігію, а з іншого — використовують православне духовенство в боротьбі проти інших релігій. Я також вважав, що політика радянського уряду нічим не відрізняється від політики фашизму, який прагнув захоплення чужих територій і поневолення народу. Тому я був прихильником зміни існуючих в СРСР політичного устрою і радянської влади.

Запитання: Ваші погляди стосовно СРСР є нічим іншим як наклепом на справжнє становище в країні. Скажіть, хто є розповсюдником такого мерзотного наклепу на СРСР?

Відповідь: Те, що я засвідчив вище, є моїм переконанням. Те, що в СРСР переслідується релігія і для людей немає свободи, я переконався особисто на собі, на своєму арешті».

Взявши до уваги особисті переконання П.Леоні, слідство за будь-яку ціну прагнуло «з'ясувати», хто ж виявився організатором наклепницької кампанії проти СРСР. Від нього вимагали надати справі яскравого політичного забарвлення. Шпигунська й антирадянська діяльність двох священників мала стати підтвердженням реакційної сутності католицизму, скомпрометувати зусилля Ватикану, спрямовані на поширення католицької віри.

І знову безсонні ночі, конвейерні допити, образи і приниження. Нарешті після трьох місяців перебування в нелюдських умовах слідчі вирвали у Ж.Ніколи необхідне визнання:

«Запитання: Розкажіть про ставлення Ватикану і Папи Римського до Радянського Союзу й існуючого в ньому політичного устрою?

Відповідь: Ватикан, Папа Римський, в тому числі переважна частина католицького духовенства, до Радянського союзу й існуючого в ньому політичного устрою ставилися вороже. Ватикан, Папа Римський і католицьке духовенство не змирилися з тим становищем, що в СРСР існує соціалістичний устрій і керівну роль в управлінні країною займають комуністи, завдяки яким, народи Росії пригнічені, позбавлені права вільної праці, переслідуються віруючі і духовенство.

Ватикан розглядав Радянський Союз як країну, що розповсюджує комунізм і безвір'я в Європі. Ватикан побоювався того, що під впливом СРСР в європейських країнах може статися встановлення радянської влади.

З розмов із багатьма особами з числа духовенства мені стало відомо, що Ватикан і Папа Римський, в силу вказаних вище обставин, були на боці капіталістичних країн, які проводили підготовку війни проти Радянського Союзу і були зацікавлені в перемозі над СРСР, над більшовизмом. Із знищенням в СРСР радянського устрою і більшовизму Ватикан і Папа Римський розраховували знайти можливість розповсюдження в Росії католицької віри та підпорядкування православного духовенства і церкви папському престолу.

Запитання: Яка велась робота Ватиканом проти Радянського Союзу до початку нападу німецьких імперіалістів на Радянський Союз?

Відповідь: До нападу німецько-фашистських військ на СРСР Ватикан по лінії підлеглих йому духовенства і місіонерів, що перебували в ряді європейських країн, вів проти Радянського Союзу різного роду антирадянську пропаганду. Ватиканом розповсюджувалася для католицького духовенства, населення антирадянська література (брошури, газети), в якій у похмурих барвах розповідалося про Радянський Союз і про становище в ньому населення. У вказаній літературі Радянський Союз представлявся країною, де народ позбавлений політичних прав, свободи, праці і віросповідання. У цій літературі стверджувалося, що в СРСР переслідуються духовенство і віруючі. У розповсюдженому посланні (енцикліку) Папи Римського народи Європи закликалися до необхідної боротьби з Радянським Союзом».

Отже, справу було зроблено. І 13 вересня 1945 р. начальник 2-го управління НКГБ СРСР генерал-лейтенант П.В.Федотов затвердив обвинувальний висновок. У цьому, складеному на радянський кшталт документі звинувачувалися:

1. Леоні П'єтро Ангелович, 1909 р. народження, уродженець м. Премилькура (Італія), італієць, італійський підданий, позапартійний, член ордену Єзуїтів, до арешту — священик французького католицького костюлу м. Одеси.

2. Нікола Жан Маврит'євич, 1901 р. народження, уродженець м. Марле (Франція), француз, французький підданий, член духовної общини «Асумціоніст», до арешту — священик французького католицького костюлу м. Одеси.

В тому, що вони були агентами Ватикану і вели на території СРСР шпигунську роботу та антирадянську агітацію, тобто в здійсненні злочинів, передбачених ст.ст. 58–6 та 58–10, ч. 2 Кримінального кодексу РРФСР.

12 листопада 1945 р. справу католицьких священиків розглянула Особлива нарада при народному комісарі внутрішніх справ СРСР. Жан Нікола та П'єтер Леоні були засуджені відповідно до восьми і десяти років ув'язнення у виправно-трудовах таборах.